

BOLALAR NUTQINI O'RGANISH TADQIQI

Ergashev Shohruxbek

Andujon davlat chet tillari
instituti magistranti

Annotatsiya: Jahon tilshunosligida ham o'zbek tilshunosligida ham bolalar nutqining tavsifi va uni o'rganishning nazariy va amaliy asoslari hali to'la-to'kis yoritib berilishi muammoligicha qolmoqda. Shunga ko'ra, mazkur tadqiqotda, jahon va o'zbek tilshunosligida bolalar nutqining tavsifi va uni o'rganishning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish borasidagi fikrlar bilan boyitildi.

Kalit so'zlar: muloqot, bilingual bolalar, bolalar nutqi, bola nutqining grammatik tuzilishi va morfologik sintaktik tomonlari.

Tillararo tadqiqotlar bolalar nutqining universalligi va o'zgaruvchanligini tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Turli tillardagi bolalarning til rivojlanishini taqqoslab, tadqiqotchilar barcha tillar uchun umumiy bo'lgan, shuningdek, muayyan til oilalari yoki tuzilmalariga xos bo'lgan naqsh va jarayonlarni aniqlashlari[3,29] mumkin. So'nggi yillarda bolalar nutqini o'rganishda texnologiya tobora muhim rol o'ynamoqda. Hisoblash usullari, jumladan, tabiiy tilni qayta ishlash va mashinani o'rganish, bolalar tili ma'lumotlarining keng ko'lamli korpuslarini tahlil qilish uchun qo'llanilmoqda, bu tadqiqotchilarga bolalar nutqidagi naqsh va tendentsiyalarni yanada samarali aniqlash imkonini beradi. Umuman olganda, dunyo tilshunosligida bolalar nutqini o'rganish - bu tilni o'zlashtirish, rivojlantirish va turli xil lingvistik va madaniy kontekstlarda qo'llash tabiati haqida tushuncha berishda[1] davom etadigan jonli va dinamik soha.[6,727] Bu bolalarning til o'sishi va muloqot ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ta'lim, tilni baholash va aralashuv dasturlari uchun muhim ahamiyatga ega[3,29].

Bolalarning nutqi va atrofdagi voqelikni idrok etishi tadqiqotning asosiy muammolaridan biri bo'lib, bu birinchi navbatda bolalar nutqi va bolaning dunyoqarashini o'rganish bolalarning har tomonlama va ko'p bosqichli shakllanishi jarayoni haqida tushuncha berishi bilan bog'liq. ongli shaxs. Erta bolalik davrida olingan bilim va taassurotlar lingvistik shaxsning assotsiativ-verbal tarmog'ida mustahkam o'rnatiladi va kattalar tomonidan tilni tushunish, bilish va o'zlashtirish xususiyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.[2]

Ma'lumki, bolalar nutqi maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar nutqining ontogenetik rivojlanishining alohida bosqichidir. bir necha bor bolalar nutqi hodisasini lingvistik yondashuv doirasida o'rganishga murojaat qildi. T.A. Gridina, M.R. Lvov, E.S.Snitko, S.N. Tseitlin va boshqalar. Psixolingvistik tadqiqotlar L.S. Vygotskiy, A.A. Leontyeva, A.R. Luriya, V. Stern[9,324] va boshqalar.

Kishilik jamiyatida mehnat faoliyatining takomillashuvi, shaxslararo munosabatning yangi shakllari paydo bo'lishi til va nutqni vujudga keltirdi, til esa, o'z navbatida, ongning jadal sur'atlar bilan rivojlanishiga [2]zamin yaratdi. "Ong faqat faoliyat, xulq-atvor, muomala, his-tuyg'u regulyatori emas, balki har bir shaxsning ijtimoiy psixologik xususiyatlarini to'g'ri amalga oshirishining asosiy manbai rolini bajara boshladi".[5,46] Insoniy muloqotning asosida rekursiv fikrlash, g'oyalarni boshqa g'oyalar ichiga kiritish qobiliyati turadi. Ushbu qobiliyat qanday tuzilmaga ega ekanligi haqida ko'proq bilish bugungi kunda duch keladigan murakkab muammolarni hal qilishga yordam beradi[10].

XX asrning 1980-90-yillaridan boshlab bolalar nutqi o'zbek tilshunosligida alohida mavzu sifatida o'rganila boshlandi. Misol tariqasida, O.Ismoilov, N.Saidrahimova, M.Qurbonovalar[8,114] tomonidan bu borada qator nashrlar chop etilganligini aytishimiz mumkin.

Nomlari keltirilgan olimlarning ishlarida asosan, bolalar nutqini ijtimoiy-psixologik tahlil qilish bilan birga ularning nutqida uchraydigan fonetik va grammatik o'zgarishlarga e'tibor qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ xususiyatlari o'zbek tilshunosligida ma'lum darajada tadqiq etilgan bo'lib, G.Iskandarovning bu boradagi ko'plab asarlarida ham nazariy natijalar, ham amaliy kuzatishlar o'z ifodasini topganligi fikrimizning dalili sifatida keltirish o'rinlidir.

Bola rivojlanishining eng samarali va tez bosqichi maktabgacha yoshdagi davrdir. Mazkur davrda, maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtidori tan olinsa, tekshirilsa, zarur hollarda ular bilan psixologik-pedagogik ish olib borilsa, pedagogik jarayon yanada samarali bo'ladi.

Bolalar o'zlarining aqliy qobiliyatlarini faol ravishda rivojlantirishlari kerakligi haqidagi fikrni ilgari suradilar. Bola rivojlanishining eng muhim jihati nutqdir. Nutqni va shaxsni rivojlantirish bir-biri bilan uzviy bog'liq holatlardir.

Bir qator qomusiy allomalar, jumladan: Yusuf Xos Hojib, Imom al-Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, At-Termiziy, A.Navoiy [7,50] kabi daholarning asarlarida nutq va uning inson faoliyatidagi ahamiyati batafsil bayon etilgan.

Yusuf Xos Hojib o'zining ta'lim, odob va ma'naviy kamolot me'yorlarini o'zida mujassam etgan "Qutadg'u bilig" ensiklopedik asarida ma'lumot va hikmatning asosiy vositasi til ekanligini ta'kidlaydi. Nutq va til odamlarning ma'naviy o'sishida muhim rol o'ynaydi. Har qanday madaniy jamiyatning majburiyati va maqsadi nutqida nuqsoni bo'lgan o'z a'zolariga tezkor va malakali yordam berishdir. Bolaning nutqini to'g'ri shakllantirish ustida ishlashni maktabgacha yoshdanoq boshlash kerak. Nutqning buzilishi so'zlashuvchi shaxsning psixofiziologik tizimlarining zaiflashishi natijasida kelib chiqadigan til me'yorlaridan chetga chiqish sifatida tavsiflanadi, ular odatda ma'lum bir til muhitida ishlaydi va qabul qilinadi. Kommunikativ nazariyaga ko'ra, nutq bilan bog'liq muammolar miya va aloqa mexanizmlari bilan bog'liq muammolardir.[4,71]

Shuni ta'kidlash kerakki, bolalar nutqini yaratish bo'yicha tadqiqotlar, birinchi navbatda, bolalar tilini o'rganish sohasidagi ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, tavsifiy xarakterga ega hisoblanadi. Shundan so'ng bolaning til xususiyatlari va psixologik tuzilishi o'rganish, J. Piagetning ilmiy izlanishlari natijasida bolaning egosentrik nutqining joylashuvi, vosita

va muloqot usuliga e'tibor bermasdan, eng muhim tur sifatida aniqlanish boshlandi. Jamiyatning bolaning nutqini rivojlantirishga ta'sirining ahamiyatini ko'rsatadigan L. Vygotskiy tadqiqotining xulosalari bu tushunchaga qarshi turadi.

Xulosa sifatida olganda, dunyo tilshunosligida bolalar nutqini o'rganish - bu tilni o'zlashtirish, rivojlantirish va turli xil lingvistik va madaniy kontekstlarda qo'llash tabiati haqida tushuncha berishda davom etadigan jonli va dinamik soha. Bu bolalarning til o'sishi va muloqot ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ta'lim, tilni baholash va aralashuv dasturlari uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son Farmoni. Manba: <http://lex.uz/docs/4561730>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707- sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. // Barkamol avlod - O'zbekiston kelajagining poydevori. -T.: 1997, 20-29 b
4. B.Qo'chqarov Ontolingvistika (uslubiy qo'llanma) – Namangan, 2020. – 71 b
5. Goziyev E.G. Psixologiya (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). – Toshkent: O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008. – B. 46.
6. Дурсунов, С. А., & Косимова, Н. Х. (2023). РОЛЬ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ. Scientific Impulse, 1(8), 725-727
7. Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Монография. – Фарғона, 2021. – Б.40-50.
8. Усвоение ребенком родного языка. / сб. «Детская речь», изд. Московского института экспериментальной психологии, 1927. – С. 50-114.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; под ред. и со вступ. статьей В. Колбановского. – Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
10. <https://humanjourney.us/the-evolution-of-language-section/thought-and-language/>